

düşbed

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-6219 Nisan 2018 YIL-10 Sayı 20

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

08.03.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

05.04.2018

Doç. Dr. Abdulvahid SEZEN

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
vahitsezen@hotmail.com

Müslime ERDEN

Dicle Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
muslime.erden@gmail.com

MAHREMİYETİN PSİKO-SOSYAL YANSIMALARI

Özet

Mahremiyet kavramı hukuki, sosyolojik, psikolojik, felsefi ve antropolojik boyutlara sahip çok yönlü bir kavramdır. Bütün bu alanlarda mahremiyet düşüncesi bireyin toplumla ya da diğer bireylerle ilişkisinde söz konusu edilen bir kavramdır. Psikolojide mahremiyet konusu kişinin bir takım güdüsel amaçları doğrultusunda incelenmektedir. Mahremiyet algısı bireyin hem psikolojik yapısıyla hem de sosyo-kültürel çevresiyle ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada mahremiyet kavramının kültür, din, mekan, bilişim, hukuk, benlik ve utanma duygusuyla ilişkisi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet algısı, utanma duygusu, benlik kavramı

PSYCHO-SOCIAL REFLECTIONS OF THE PRIVACY

Abstract

The concept of privacy is a multifaceted concept with legal, sociological, psychological, philosophical and anthropological dimensions. In all these areas, the concept of privacy is a concept that is related to the society or to other individuals. The issue of privacy in psychology is examined in terms of a number of motivational goals. The sense of privacy is related to both the psychological structure and the socio-cultural environment of the individual. This study deals with the concept of privacy and its relationship with culture, religion, space, information, law, self and shame.

Key Words: The sense of privacy, the feeling of shame, the concept of self

Giriş

Mahremiyet önemli bir insani ihtiyaçtır. Mahremiyet sayesinde insanlar hem kişisel hem de sosyal etkileşimlerini yönetme imkânına sahip olurlar. Mahremiyet ihtiyaçları karşılanmadığında kişide anti-sosyal davranışlar ve saldırganlığın ortaya çıktığı görülmektedir (Glaser, 1964; Heffron, 1972). Mahremiyet kişiyi başkalarından uzaklaştırmak, koparmak anlamına gelmez. Daha ziyade o, başkalarıyla kurulan temasın seviyesini kontrol etmeyi içerir (Pedersen, 1997).

Mahremiyet kavramı hukuki, sosyolojik, psikolojik, felsefi ve antropolojik boyutlara sahip çok yönlü bir kavramdır. Bütün bu alanlarda mahremiyet düşüncesi bireyin toplumla ya da diğer bireylerle ilişkisinde söz konusu edilen bir kavramdır (Çatak, 2016: 94; Newell, 1995).

Kelime olarak “mahrem”; Arapça "haram" kelimesinden gelmektedir. “Mahrum”, “hürmet”, “muharrem”, “tahrir” gibi kelimeler de aynı kökten gelirler. Yasaklamak, men etmek, mahrum etmek, mümkün olmamak, el sürmemek, herhangi bir şeyi terk etmek, kişinin namusunu koruduğu yakınları, saygı gösterilecek şey; kadın ve kendileriyle evlenmenin haram olduğu yakın akraba gibi anlamlar içerir.¹

Kavramsal olarak ‘mahrem’ sözcüğü gizliliğe, aile hayatına kadının sahasına, yabancının bakışlarına yasaklanan şeye ilişkindir. Aynı zamanda bir erkeğin ailesi anlamına da gelmektedir (Göle, 1998: 20).

Tanımların işaret etmiş olduğu gibi mahremiyet, bireye ait özel ve korunaklı olması gereken bir alanı ifade etmektedir. Mahremiyet fitri/evrensel bir olgudur. Yani her bireyin kendine özel olanı koruma içgüdüğü vardır. Bu içgüdüyle birlikte diğerleriyle arasında bir mesafe koymak ister. Mesafenin uzaklığını belirleyen etkenler ise kişisel ya da sosyo-kültürel özellikler gösterebilir.

Bireyin özgürlük alanına dahil bir kavram olarak ele alınması gereken mahremiyetin birey için özgür ve bağımsız var oluş halinin ve kendi kendini belirleme gücünün ifadesi olduğu görülür. Bu nokta insanın ahlaksal özne oluşunu, değerle olan ilintisini işaret eder ki bu durum da bireyin kendi eylemlerinin belirleyicisi olma ve bir diğerinin belirleniminden muaf olma hali olarak mahremiyetin, bireyin maddi varoluşunun ihtiyaçlarına indirgenemeyecek olan bir nitelik olarak kabulünü sağlar (İzgi, 2009: 4).

Mahremiyet temelde bilgi, mekân ve bedenle doğrudan ilgilidir. Bunların her biri birer mahremiyet alanı olmakla birlikte birbirinden de ayrı değildir. Mahremiyetin omurgasını oluşturan özel hayatın gizliliği, bireysel ve sosyal huzura dayanak teşkil eden temel unsurlardan biri olarak, hem din hem de evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde garanti altına alınmıştır. Özel ya da mahrem hayatın varlığına ve korunmasına dair düşünce, temelde, bireyin yaşam tarzını, sosyal ve kişisel ilişkilerini belirleyecek bir otonomiye sahip olduğu kabulüne dayanır (Akça ve Başer, 2011).

Mahremiyet-gizlilik kavramlarının kişiye yaptığı vurgu, kişinin sosyalliğini belirtmektedir. Dolayısıyla mahremiyet-gizlilik kavramları da toplumsal bir ilişki biçimine gönderme yapmaktadır. “Gizlilik”, “saklanan bir nesnenin varlığını” öngörür. Mahremiyet ise rahatlığa-kontrole-kimliğe gönderme yapar ve “kişinin başkalarına karşı kendini koruması”nı ön plana çıkarır. Ayrıca “başkalar”ı ile birlikte olmak zorunluluğu ise söz konusu korumanın zorunluluğunu belirtir. Belsey ve Chadwick ise mahremiyet kavramını bedensel-fiziksel, zihinsel-iletişimsel ve bilgi mahremiyeti şeklinde sınıflandırarak dışsal aktörler dışında bireye özgü gerekçeleri de kavrama eklemiştir (Belsey, 1998). Mahremiyet, sosyal ilişkilerde bireyler ve kurumlar arasında bir mekanizma olarak anlaşılmakta ve modern anlamıyla “yalnız bırakılma hakkı” olarak tanımlanmaktadır (Woo, 2006: 961).

Mahremiyet insan fitratında mündemiç bir duygudur. Modernleşme süreci pek çok değeri aşındırdığı gibi mahremiyet anlayışına da büyük bir darbe vurmuştur. Geline son noktada, mahremiyetin kalesi olarak kabul edebileceğimiz meskenlerde bile gizliliğin ve mahremiyetin korunmadığı bir dönemden geçmekteyiz.

¹ TDK Genel Türkçe Sözlük, Mahremiyet Md.

Geleneklerin modernleşme karşısında tutunamayışı, mahremiyet algılarında farklılıkların doğmasına zemin hazırlamıştır. Din, ahlak, felsefe, hukuk ve sosyoloji konuya kendi pencerelerinden bakmış ve böylelikle farklı mahremiyet anlayış ve algıları ortaya çıkmıştır (Gündoğdu, 2017).

Westin (1967) mahremiyetin dört türünü tanımlamıştır: Yalnızlık (diğerleri tarafından gözlemden özgürlük), Yakınlık Yöntemi (arkadaşlar ve aile gibi başkalarıyla yalnız olmak), Anonimlik (diğerlerinin yanında olmak ama onlar tarafından kişisel gözetim altında olmamak) ve İçine Kapanma (reserve) (kendini kişisel olarak başkalarına ifşa etme isteksizliği). (akt.: Pedersen, 1997).

Mahremiyet ve Kültür

İnsan topluluklarında kültür olarak tanımlanan ortak bir olgu vardır ve bu toplulukları birbirinden ayıran temel özelliklerden kabul edilir. Kültürlerin oluşmasında insanın toplumsal yaşamasının önemi de açıktır. Toplumların gereksinimlerini karşılamak için geliştirdikleri teknik olanaklarla birlikte insanlar arası ilişki sistemleri kültürü oluşturan temel öğeler olarak kabul edilir. Kısaca toplumun düşünce kaynaklarından gelen tüm varlığı kültürü oluşturmaktadır. Kültür, insan davranışlarını anlamayı ve açıklamayı amaçlayan bilim dallarının başvurduğu temel kavramlardan birisidir. Kültür, toplum, insan, içerik ve öğrenme gibi dört ana değişkenin karşılıklı etkileşimi ile oluşmaktadır. Toplum oluşturulan insanların oluşturduğu bir bütün olan kültür, toplumsal yaşamın temel ögesi olarak kabul edilir. İnsanın yarattığı kültür, toplumda sosyal yaşamın, değişimin, üretimin, bilimin, sanatın vb. düzeyini belirleyen önemli bir faktördür (İzgi, 2009: 81).

Mahremiyet ihtiyaçları evrensel olsa da mahremiyeti düzenleyen mekanizmalar kültürel değişkenlik göstermektedir (Harris ve diğ., 1995; Altman, 1977; Morval, 1985). Mahremiyet mutluluk, özgürlük gibi “temel değer” niteliği taşımasına karşılık kültürel bir sınırlamaya da konu olmaktadır. Nitekim bazı kültürler mahremiyete değer verirken bazıları vermemektedir (Moor, 2004: 409). Kültür sadece mahremiyetin oluşumunda yer almamakta, aynı zamanda mahremiyetin koruması için yöntemler de geliştirmektedir. Mahremiyetin korunması için geliştirilen basit kültürel yöntemler panjurları (perdeleri) indirme, kapıyı kilitleme, psikolojik olarak geri çekilme, gözleri kaçırma, gizli yerler kullanma, konuşulan konuya göre ses düzeyini ayarlama, etraftaki kişilerden farklı dil konuşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahremiyete sahip olma ve koruma yöntemleri değişkenlik gösterir ve kaynağını öğrenilmiş davranışlardan alır. Öğrenilmiş davranış olmaları çoğu zaman bir kabulleniş ve sorgulamama gereksinimini doğurur. Sosyal refleks olarak karşımıza çıkan bu durum, kültürel mahremiyet bileşenlerinin bireysel özelliklerden etkilenmesini azaltmaktadır. Kültürel açıdan mahremiyet bileşenlerinin değişimine bakıldığında, kimi zaman kültürel değişime paralellik gösterirken kimi zaman da geri kalmışlığı sergilediği görülmektedir (Altay, 2004: 62).

Zheng & Berry, (1991) gerçekleştirdikleri bir çalışmada Kanadalı ve Çinli katılımcıların arkadaş edinme zorluklarının farklılaştığını saptamışlardır. Çinlilerin arkadaş edinmede daha fazla zorluk ve yalnızlık yaşadıkları görülmektedir. Çinliler Kanadalılarla aralarındaki mahremiyeti düzenlemede zorluk çekerken, kendi aileleriyle böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Ayrıca Çinliler aşk, evlilik, aile ve çocuklarla daha yüksek bir doyum yaşamaktadırlar.

Mahremiyet ve Din

Din; “iyi”yi “doğru”yu tanımlamakta içsel dünyalara yönelmekte, gündelik yaşamı zamanlamakta, cinsler arası, insanlar arası ilişkilerin gramerini yazarak modern toplum içinde yol gösterici olmaktadır. Din, Durkheim’ın belirttiği gibi, ritüeller ve ortak duygular ile insanlar arası ilişkileri ve toplumsal bağı kurmaktadır (Göle, 2004: 180).

Mahremiyet, mahremin mahrem olarak tasdik ve tesis edilmesidir. Mahrem olmak, haram kılınmış olmaktır. Dolayısıyla mahrem evvela belli bir tahrir hareketi vasıtasıyla tasdik edilebilir. Tahrimi meşru olarak ancak Allah yapabilir zira neyin niçin mahrem olduğunu dünyevi bir tefekkürle tespit etmek imkânsızdır. Tıpkı canlı ile cansız arasındaki farkın/sınırın tespit edilmesinin imkânsız olduğu gibi. Şayet böyle bir tespit yapılabilsen bile mahrem olanın nasıl bir tahrir tertibatı içinde

mahremiyetinin tasdik edileceğini tespit etmek imkânsız olurdu. Başka bir ifadeyle vahyin olmadığı bir dünyada mahrem ancak bir muğlaklık mıntikasına terk edilir. Fakat mahremin tespiti noktasındaki bu karar-verilemezlik (aporia) beşerî-vücut (dasein) için en temel ihtimam (besorge) konusu olan ihrama girmenin dünyevi beşer tarafından terk edilmesi anlamına da gelmemektedir. Mahremiyet olmadan varolmak imkânsızdır; mahremiyet en temel varoluş şartıdır; beşerin vücudunu ötekiye haram kılarak onu diğer mevcutlardan temyiz eder. Beşerî vücudu, sokaktaki alelade bir taş parçasından temyiz ederek onu taşta yapılan ya da yapılabilecek olan muamelelerden (mesela üzerine basılması) muhafaza eder (Öğüt, 2010: 45).

Sosyo-psikolojik açıdan bakıldığında giysi, benlik bilincinin gelişmesini etkileyen toplumsal etkenlerden biri olarak kabul edilmiş ve kişilere belirli bir davranış şekli ve benlik duygusu kazandırdığı kanıtlanmıştır. Dinlerin de sosyal yaşantıyı düzenlemek gibi amaçları olduğu için giyim konusunda emirlere yer verdiği açıktır. Ayrıca kişinin giyinme ve süslenme yoluyla ötekine bir takım anlamlar iletmek istemesi de söz konusudur. Bu, dilsiz iletişimin başlıca örneklerinden birisidir (İzgi, 2009: 86).

Mahremiyet ve Mekân

Mekân kavramı incelemesinde mahremiyet, kişisel mekân ve alansal davranış (egemenlik sınırı) kavramları, çevre ve davranış arasındaki ilişkilerin odak noktası olarak ele alınmaktadır. Mahremiyet bu kavramlar arasındaki anahtar rolü oynamaktadır. Mahremiyet algısı sayesinde insanın rahat edebileceği ve dışı kapalı mekânı tespit etme olanağı sağlanır. Sommer'a göre "kişisel mekan", her bireyin etrafında, özel ve kişisel olarak bulunan, sınırları zihinde çizilmiş mekan köpüğüdür. "Kişisel mekan" kavramı kültürel antropolog E.T. Hall tarafından insanın sosyal ilişkilerini açıklamak üzere ortaya atılmıştır. Hall sosyal ilişkilerin derecesine ve farklı koşullara bağlı olarak insanlar için dört mekânsal bölge kullanmakta ve bu etkileşim bölgelerinin kültürden kültüre değiştiğini ifade etmektedir. Bu mekânsal bölgeler samimi, kişisel, toplumsal ve ortak olmak üzere sınıflanmaktadır. Sosyal ilişkiler düzeyinde, başkalarının mekânsal bölge sınırlarını delmesi ise mahremiyetin işgali anlamına gelmektedir. Egemenlik sınırı (alansal davranış) ise kişinin ya da grubun kullandığı, savunduğu ve sınırları belirlenmiş mekân parçası olarak tanımlanır. Kişi bu sınırlar içinde mülkiyet ve aidiyet duygularını korur. Bu alan kavramı da mahremiyeti destekleyebilir (Karasözen, 1993: 16-23)

Mahremiyet ve Bilişim

Bazı araştırmalar göstermektedir ki insanlar için mahremiyet dijital çağda da temel bir sorundur. Diğer yandan bireyler kişisel bilgilerini küçük ödüller karşılığında paylaşmaktadırlar. Bu ödüller bazen firma ya da sanal platformun sunduğu fırsatlar bazen de sosyal ağ içinde akranlarının dikkatini çekme şeklinde olmaktadır. Bu mahremiyet tutumları ve davranış arasındaki tutarsızlık "mahremiyet paradoksu" olarak tanımlanmaktadır (Kokolakis, 2017). Bazı tutarsızlıklara rağmen günümüzde hala internet mahremiyetine kendi güvenliğimizi sağlamak için ihtiyaç duyulmaktadır (Trepte & Reinecke, 2011).

Gelişen bilişim teknolojileri özel alana sızmanın kolaylaşmasını sağlamaktadır. Artan teknolojinin yarattığı gözetim kapasitesindeki niceliksel artış doğal olarak niteliksel bazı sonuçlar da doğurmaktadır. Gözetim gündelik bir olgu durumuna gelmekte, genişlemekte ve derinleşmektedir. Özel alanın, devletin ve diğer işletmelerin müdahalelerinden korunması gerektiği düşüncesi ise gözetimden kaçınılması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Mahremiyetin önemli bileşenlerinden olan, mahremiyetin tesisini sağlayan gizliliğin korunmasının, gözetimden kaçınmayla doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Ancak teknoloji, yasal olarak denetlenemeyen bireysel gözetim yöntemlerini olanaklı kılarak, gözetimden kaçınmayı zorlaştırmakta, hatta imkânsızlaştırmaktadır (İzgi, 2009: 108).

Mahremiyet ve Hukuk

Temel bir hak olarak kabul edilen mahremiyet hakkı, Türk hukuk sisteminin de anayasa ve diğer ulusal yasa düzenlemelerinde de yer almıştır, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 12. maddesi kişilik haklarını koruma altına almıştır.

TC Anayasası'nın kişinin hakları ve ödevleri başlıklı ikinci bölümünün 20. Maddesi ile özel hayatın gizliliği korunmuş ve böylece temel haklar içine alınmıştır. Ayrıca yine aynı bölümün 21 ve 22. maddeleri ile özel hayatın dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı ve haberleşme gizliliği ile tamamlanmıştır. TCK'nun dokuzuncu bölümü “Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar” başlığı ile düzenlenmiştir. Özel hayatın gizliliğini ihlal başlıklı 134. madde ile mahremiyet hakkının önemli bileşenlerinden biri ele alınmaktadır. Yine aynı bölümde 13 ve 133. maddeleri ile haberleşme ve iletişim gizliliği, 135, 136, 137 ve 138. maddeleri ile de kişisel verilerin gizliliği üzerinde durularak mahremiyet hakkının diğer bileşenleri üzerine de yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Ayrıca ‘Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar’ başlıklı ikinci bölüm, ‘Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar’ başlıklı altıncı bölüm, ‘Konut Dokunulmazlığının İhlali’ başlıklı 116. madde doğrudan mahremiyet hakkı içeriklerinin kaydı ile ilişkilendirilebilecek yasal düzenlemeler olarak göze çarpar. ‘Şeref Karsı Suçlar’ başlıklı sekizinci bölüm de kişinin değerlerine yönelik saldırılar ile ilişkili olduğu için özel hayat içinde değerlendirilebilecek bir düzenlemedir.

Bilgi Edinme Kanunu (2003) mahremiyet ile ilgili düzenlemeler getirmektedir. Kamu kurumlarındaki yazışmalarda da mahremiyetin korunmasını sağlamak amacıyla yazıların içerdikleri bilgiye göre değişen gizlilik dereceleri belirlenmiştir ve bilgilerin sadece ilgili kişiler tarafından değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Türk Medeni Kanunu'nun kişiliğin korunması başlıklı B bölümündeki 23. maddesinde de kişilik haklarına dokunulamayacağı ifade edilerek özel hayatın dokunulmazlığı sağlanmaktadır.

Türk Hukuk sistemi içinde 213 sayılı Vergi Usul Kanunu da bireylerin gelirleri ile ilgili bilgileri vergi mahremiyeti başlığı altında toplayarak korumaya almıştır.

Türkiye Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan “Otomatik İşleme Tabi Tutulmuş kişisel Veriler Dikkate Alınarak Bireylerin Korunması Sözleşmesi”ni 1981 yılında imzalayarak kişilerin mahremiyetini gerek ulusal gerek uluslar arası kanunlar aracılığı ile güvence altına almıştır.

Mahremiyet ve Benlik

Psikoloji insan ruhunu anlamlandırma sanatıdır. İnsanın varlık sürecinde kendilik farkındalığının olması için anahtar rolü oynamaktadır. Mahremiyet çok boyutlu bir kavram olup hayatın her yönüyle ilişki içerisindedir. Kişinin yaşamını sürdürdüğü psiko-sosyal alanlar bu kavramla iç içedir. Mahremiyet algısı sayesinde insan, benliğinin ilk inşa adımlarını atar. Kendimizle ilgili duygu, düşünce ve davranış örüntülerinin mahremiyet algımızı etkileyebileceği söylenebilir.

Benlik insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamıdır insanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimidir. Özetle benlik kişiliğin öznel yanıdır. İnsanın iç varlığını oluşturan benlik de kişilik gibi anlaşılması güç ve karmaşık bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması ve yapısını oluşturan öğelerin çözümlenmesi için, insanın kendi kendine sorduğu sorulara içtenlikle cevap araması gerektir. İnsanın kendi benliğini tanıyıp bilmesi için tek yol budur.

Öncelikle insanın kendini bilmesi için “Ben neyim? Sorusuna cevap araması gerekir. Bu sorunun yanıtı benliğin ve kişiliğin gelişmesinde rol oynayan etkenlere göre ya “ çirkinim, akılsızım, şanssızım, beceriksizim, başkaları tarafından sevilip aranmayan bir insanım” biçiminde bütünüyle olumsuz; ya da “güzelim, akıllıyım, zekiyim, yetenekliyim, becerikliyim, sevimliyim” gibi olumlu olabilir. Önemli olan kişinin bu soruya cevap ararken kendini olmak istediği gibi değil, olduğu gibi gerçekçi biçimde değerlendirebilmesidir. Bu da ancak başka insanlarla içten, art niyete dayanmayan ilişkiler kurarak ve onların kendisine ilişkin düşüncelerine değer vererek olur.

Amacım nedir? sorusuna cevap arayan insan, kendisi için düşündüğü toplumsal yeri, rolü saygınlığı ortaya koymakta, başka bir deyişle benliğinde kendisini nasıl görmek istediğini, kendisine ne değer biçtiğini dile getirmektedir. İnsan kendi olanak ve yeteneklerine uygun, gerçek amaçlar saptayabildikçe ve seçtiği amaçlara iyi zamanlama ve sıralama yapabildikçe bunlara daha kolay ulaşır, yeni amaçlar bulur.

Ne yapabilirim sorusuna verdiği yanıtla insan kendi yeteneklerini tanır. “İyi koşarım, güzel yüzerim, etkili konuşurum, insanlar arasında kolay ilişki kurarlarım, çok çalışırım” biçiminde verilen cevaplarda insan kendi yeteneklerini ne denli gerçekçi biçimde değerlendirmişse, o denli kendisine uygun amaçlar seçebilir.

Son olarak ne doğru, ne hatalıdır? Değer yargılarım nedir? Nelere inanmam nelere inanmamam gerekli sorularına verilen yanıtlarla insan yaşadığı çevreden kendisine göre edindiği değerler sistemini tanır. Böylece insan, kim olduğu amacının ne olduğu ne yapabileceği nelere diğer verip, inanıp bağlanacağı sorularına yanıt arayarak benliğini tanır. Gerçekte benliğin gelişmesi, oluşması ve yapısı bütün yaşam boyu bu sorulara bilerek ya da bilmeden, bilinçli ya da bilinçsiz cevap aramakla geçer. İnsanın duygusu, düşüncesi, davranışı, tutumu eylemi bu soruların yanıtlarını bulmaya yöneltmiştir. Yaşamın temel gücü ve amacı belki de bu sorulara cevap bulmak için gösterilen çabadır. O halde benlik; insanın özellikleri, amaç ve beklentileri, yetenek ve olanakları, değer yargıları ve inançlarından oluşan, durağan olmayan, her an değişen bir yapıdır (Köknel, 2005: 64-68).

İnsan yavrusu sağlıklı büyümek gelişmek için uzunca bir süre ailesinin sevgi, ilgi, bakım koruma ve desteklemesine gereksinim duyuyor. Çocuk büyüme gelişiminin her evresinde karşısına çıkan bedensel, ruhsal ve toplumsal engelleri aştıkça yeni durumlara daha etkin uyum sağlama gücü kazanıyor. Çevre koşullarının olumlu; anne-baba tutumunun sağlıklı olması, çocuğun karşılaştığı sorunları daha kolay çözmesini sağlıyor.

Benlik bilinci, kendini sanki dışarıdan görebilme yetisi; insanı diğer canlılardan ayıran bir özelliktir (May, 2013: 82). İnsanın kendine dair farkındalığı en önemli özelliklerinin kaynağıdır. Ona “ben” ve dünya arasındaki ayrımı yapabilme gücü verir. Ona içinde bulunduğu anın dışına çıkarak kendisini geçmişte yahut gelecekte hayal edebilmesini sağlayan zaman tutma becerisi verir.

Benlik bilinci aynı zamanda insanın sembol kullanma becerisinin temelini oluşturabilir. Bu sayede insan “güzellik”, “mantık” ve “iyilik” gibi soyut kavramlarla düşünebilir. Benlik bilinci biz başkalarının gözüyle görme ve diğer insanlarla empati kurma becerisi verir. Benliği bir nesne olarak kanıtlamamız gerekmiyor. Yapılacak tek şey insanlara kendi ilişkisellik kapasitesine sahip olduklarını göstermektir. Benlik bireyin içindeki düzenleyicidir ve insanın bir diğeri ile ilişki kurmasını sağlama işlevi görür (May, 2013: 82).

Benlik kavramı bir bireyin kendini algılama şekli, kim ve ne olduğuna, ilişkin düşüncesidir. Başka bir deyişle, kendisi hakkındaki duygu ve düşünceleri ve kendisi için önemli olan şekillerde başarılı olma yetisidir. Benlik kavramı bir çocuğun sadece kendi algılamaları ve beklentileri değil hayatındaki diğer önemli insanların ana-babası, öğretmenleri, arkadaşları vs. hakkındaki düşüncelerinden ve ona karşı davranışlarından da etkilenir. Benlik imajı, yani algıladığı benliği (kendisini nasıl gördüğü) ideal benliğine (nasıl olmak istediği) yaklaştıkça benlik saygısı gelişir (Yavuzer, 2000: 17).

Bireyin kendisi ile ilgili farkındalığı, yani bilinçli bir şekilde kendi varoluşu olarak algıladıklarının toplamıdır. Ego’yu da içine alan bu benlik bireyin atıf merkezidir. Deneyimleri ve geçmişi yaşayan yönüdür. Bireyde bütünü oluşturan parçaların birbirleriyle ve çevreyle geliştirdiği ilişkidir. Benlik bireyin kimliği, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları vb. gibi kendisi hakkında algılayabildiği duygu ve düşünce ve tutumların tamamı, kendisine biçmiş olduğu değerlerdir (Karaca, 2017: 187).

Psikoterapi kuramları sıklıkla evrensel ve tarih-aşırı (transhistorical) bir benlikten söz ederler. Yorumlayıcı bakış açısı ise; belirli bir kültürde ve paylaşılan ahlaki anlamlar ağında, belirli bir kültürel grubun gerek psikolojisinden hareketle insan olmanın ne olduğuna verilen cevabı esas alır.

Ben olmak ya da benlik, tanımı gereği tarihsel ve kültürel bağlamdan, içinden neşet ettiği toplumun değer ve yargılarından etkilenir. Benlik insanoğlunun kozmostaki yerinin ne olduğuna ilişkin o kültürün inancını cisimleştirir. Buradan bakıldığında, benlik paylaşılan anlayışların ufkunda durur, dolayısıyla da tarihten ve kültürden bağımsız bir benlik yoktur; evrensel bir benlik değil, yerel benlikler vardır (Sayar, 2007: 14).

Benliğin çevreden etkilenme özelliği yani kültüre duyarlı bir olgu olması ile mahremiyet algısı arasında yakından bir ilişki vardır. Benlik duygusunun öğrenmeye dayalı gelişimi sosyal ilişkilerde belirleyici olabilmektedir. Kendimizle ilgili hislerimiz ve tanımlarımız mahremiyete karşı tutumuzu da oluşturmaktadır. Daha çok olumsuz benlik algıları ya da imgesi kişiyi başkalarına karşı daha korumacı tepki geliştirmeye yönlendirebilir.

Bireyin benliğin gelişmesinde kişilerarası ilişkilerin, bireyin çevresindeki kişilerin tepki, yorum ve değerlendirmelerinin büyük önemi vardır. Bireyin çevresindeki kişilerin beğenip beğenmemeleri, övmeleri ya da yermeleri kendisi hakkında söyledikleri olumlu ve olumsuz şeyler benliğinin alacağı şekli önemli düzeyde etkiler. Sürekli olarak kendisine çirkin, aptal, tembel denen bir kişinin bu değerlendirmelere paralel bir benlik ve buna uyan davranış örüntüleri geliştirmesi olasılığı yüksektir. Benlik acı ve tatlı bireyin yaşantıları sonunda öğrenilen gelişmeye ve değişmeye devam eden bir süreçtir. Benlik kavramının günlük davranışlar ve hatta yapılan işlerdeki başarı üzerinde büyük etkisi vardır. Benlik bireyin içinde kendisini gözetleyen, yargılayan, değerlendiren ve davranışlarını düzene koyup yöneten bir güç gibidir, kişinin beklentilerini ve yaşamını önemli düzeyde etkiler (Özguven, 2007: 39-40).

Gelişim ve değişimle sürekli bir içiçe olma özelliği ile benlik kavramı bireyin çevresiyle iletişimde önemli rol oynamaktadır. Karşılıklı bir ilişki içinde benlik ve mahremiyet duyguları birbirlerini dönüştürme gücüne sahiptir. Bu etkileşim bir yandan benlik yapısı, sosyo-kültürel şekillenmesi ve gelişimine tabidir diğer yandan mahremiyet ölçüsü ve düzeyinin kaynağıdır. Şüphesiz mahremiyet kişisel ve durumsal faktörlerin her ikisinin birlikte işlev gördüğü bir süreçtir. Benlik ve kişilik yapıları kadar durumsal-sosyal özellikler de mahremiyetin sınırlarını belirlemektedir. Birey gereksinim gördüğü bir sevide başkalarıyla bir temas düzeyini kontrol ederken içinde bulunduğu sosyo-kültürel çevrenin de etkilerini gösterir.

Mahremiyet ve Utanma Duygusu

Utanç tüm benliğin genel olarak olumsuz biçimde fazlasıyla ekilendiği acı veren bir duygudur. Benlik, çeşitli standartlara göre değerlendirildikten sonra başarısız, yetersiz, değersiz ve kötü olarak görülür. Utanç hissine genellikle, gerçekte olan veya olmayan seyircilerin önünde küçülme, küçüklük ve güçsüzlük duygularına maruz kalma hisleri eşlik eder. Utanç duygusunda dışarıdan fark edilmese de, kişi kusurlu benliğinin başkalarının gözünde nasıl görüldüğü kaygısını taşımaktadır (Tangney, 1995). Bireylerin sosyalleşme süreci içerisinde benimsedikleri değerler ve kurallarla uyumlu olmayan eylemlerde bulunmaları, çevrelerindeki diğer bireylerin önünde gülünç duruma düşmeleri ya da onların gözünde saygınlıklarını zayıflatacak faaliyetler içinde bulunmaları utanç duygusunun ortaya çıkışında rol oynamaktadır.

Miller'e göre utanç, bir kimsenin kendi suçluluk ve/veya eksikliklerini kabul etmenin, kendini küçük veya kusurlu olarak yargılamanın ve diğerlerinin gözünde neye benzediğinin ortaya çıkmasının tetiklediği kişisel ve acı dolu hisleri içeren bir kavramdır. Utanç hisleri, içsel ve kişiseldir. Miller, utancı, zayıflık ve incinebilirlik duyguları ile ilişkilendirirken suçluluğu ise sıkıntı verici olmasına rağmen güç duygusuyla ilişkilendirmektedir. Freud'a göre utanç, oedipus kompleksinin çözülmesiyle ortaya çıkan zihinsel güçlerin, özellikle cinsel ve saldırgan dürtüleri ve iç tepileri sınırlamaya çalışmasıyla ortaya çıkan gerilimlerden kaynaklanan cinsel olarak teşhirci dürtülere karşı bir karşıt tepki geliştirmedir. Erikson'a göre utanç, benliğin en güzel yanlarını diğerlerine açma ile ilgili bir yaşantı ve suçluluktan daha önce gelen ilkel bir duygudur. Suçluluk ise utancı dizginleyen bir duygudur. Erikson'a göre utanç; tuvalet eğitimi ve vücut temizliği gibi egonun başarması gereken belli görevlere bir tepkidir Piers ve Singer'e göre utanç; ego ve ego ideali arasında gelişen bir

gerilimdir. Ego ideali tarafından konmuş olan amaca ulaşılmadığı zaman utanç duyguları ortaya çıkar. Broucek'e (1991) göre utanç; kişi gerçek benliği ve büyüklük duyguları taşıyan benliği arasında bir tutarsızlık olduğunu kabul ettiği anda ortaya çıkan duygudur. Lewis'e (1992) göre utanç; kişinin amaç ve standartlarını karşılamadığını algıladığı anda kişisel değerinin zedelenmesinden kaynaklanan duygudur (akt.: Cirhinlioğlu ve Güvenç, 2011).

Utanç duygusu gibi duygular bireyler için yol göstericilerden biridir. Bireyin hem psikolojik iyi oluşu hem de sosyal hayatını destekleyici role sahiptir. Utanma duygusu insanın olgunluğuna katkıda bulunan yapıcı olumsuz duygulara dahildir. Utanma duygusu sosyal becerileri kapsayan bir duygudur. Mahremiyet insanın benliğinin oluşmasında rol oynadığı gibi duygusal dünyasında da etkiye sahiptir. Kişisel dünyasını gizleme ve ayrışık bir benlik yapısının oluşumunda belirli bir rol oynar. Kültüre duyarlı benlik yapılarının da mahremiyet algısını aynı zamanda sosyal mesafeyi etkileyebileceği söylenebilir. Diğer yandan utanma duygusu mahremiyetin daha derinden hissedilmesine ve toplumdaki gizlenmeye, uzaklaşmaya yol açabilir.

SONUÇ

Mahremiyetle ilgili konu araştırması yapıldığında mahremiyete saygı, mahremiyet hakkı ve kaygısı, duygusu, eğitimi, algısı gibi psikoloji alan yazınında geniş bir çalışma başlığı görülmektedir. Ailede, sosyal hayatta, hastanede, sosyal medyada mahremiyet gibi ortamsal ilişkilerde sıklıkla karşılaşılan bir olgu olarak mahremiyet dikkat çekmektedir. Mahrem, korunan ve korunacak değerler ve inanç uygulamalarına yönelik olarak da mahremiyet kavramı genişlemektedir.

Mahremiyet duygusunun kaynağı olarak doğuştan bir utanma ve ayıplanma duyguları gösterilmektedir. Toplumsal olarak ayıp görülene verdiğimiz bir tepki olarak ortaya çıkan utanma duygusu özel, kişisel hayatı korumaya güdülenmektedir.

Mahremiyet duygusunun diğer duygular gibi öğrenme ve eğitimle de ilişkisi vardır. Nasıl, nerede ve ne zaman davranacaklarımıza rehberlik yapabilecek kişi, norm ve kuralların öğrenilmesi gerekmektedir. Bu sayede gizlenecek ve korunacak hatta kontrol altına alma yönelimlerimiz, mahremiyet algılarımız şekillenmektedir.

İnsan psikolojisinde özel ve mahrem bölge, alan, mesafe algıları kişilerarası ilişki ve iletişimini etkilemektedir. Kendimize yakın gördüklerimizle kuracağımız ilişki biçimleri elbette yabancılarla olanından farklı olacaktır. Bir anlamda kişisel kontrol arzusu sosyal mesafenin önemli bir belirleyicisi haline gelebilir. Kişinin çevresi üzerinde kurmak isteği, sahip olduğu kontrol duygusuyla, ilişki ve iletişimin öznesi olduğunu gösterme çabası olarak anlaşılabilir.

Sahiplenme duygusu ile mahremiyetin ilişkisinden de söz edilebilir. Özel eşya, oda ve yakınlarımızı, değer ve inançlarımızı mahremiyet alanı içinde görürüz ve bunun ihlalinden rahatsızlık duyarız. Aynı zamanda sahiplendiklerimize karşı saygısızlıkları kişiliğimize yapılmış bir saldırı olarak algılarız. Bir bakıma kişilikle ilişkilendirdiğimiz, kişiliğimizin bir parçası olarak gördüğümüz konu, değer, fikir, norm, inançlar vardır. Bunları korumaya, muhafaza etmeye güdülenmiş olarak hareket ederiz.

KAYNAKÇA

- Akça, G. ve Başer, D. (2011). "Karanlığın Yok Oluşu" Gelişen Teknolojinin Gizlilik ve Mahremiyet Üzerindeki Etkileri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 19-42.
- Altay, D. (2004). *Kadın ve Erkek Yazarda Farklı Mahremiyet Yaşantılarının Mekan Kullanımı ve Toplumsal Cinsiyet Algısı ile İlişkilendirilerek İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.
- Altman, I. (1977). Privacy Regulation: Culturally Universal Or Culturally Specific? *Journal of Social Issues*, 33, 66-84.
- Bakırcıoğlu, R. (2010). *Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Belsey, A. (1998). Mahremiyet, Aleniyet, Siyaset. A. Belsey & R. Chadwick (Ed.). (N. Türkoğlu çev.). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. (s. 102-119). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Cirhinlioğlu F. G. ve Güvenç G. (2011). Utanç Eğilimi, Suçluluk Eğilimi ve Psikopatoloji. *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8,1, 249-267.
- Çatak, A. (2015). Mahremiyet Kavramının Farklı Anlam Alanları veya "Fıkıh-ı Bâtin"da Mahremiyet Algısı, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 8, 93-111.
- Gençtan, E. (2007). *Varoluş ve Psikiyatri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Glaser, D. (1964). *The Effectiveness of a Prison and Parole System*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Göle, N. (1998). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gündoğdu Y. B.(2017). Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 387-394.
- Harris, P. B., Werner, C. M., Brown, B. B. & Ingebritsen, D. (1995). Relocation And Privacy Regulation: A Cross-Cultural Analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 15, 311-320.
- Heffron, M. H. (1972). The naval ship as an urban design problem. *Naval Engineers Journal*. 12, 49-64.
- İzgi M. C. (2009). *Etik Açısından Yaşlı Mahremiyeti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, F. (2017). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karasözen, R. (1993). *Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kokolakis, S. (2017). Privacy attitudes and privacy behaviour: A review of current research on the privacy paradox phenomenon. *computers & security* 64, 122-134.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- May, R. (2013). *Kendini Arayan İnsan*. İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Morval, J. (1985). *Çevre Psikolojisine Giriş*, Çev: Nuri Bilgin, İzmir: E.Ü. Basımevi.
- Moor, J.H. (2004). Toward a Theory of Privacy for The Information Age. R.A. Spinello-H.T. Tavani (Ed.). *Readings In Cyberethics* (407-417). Usa: Jones and Bartlett Publishers.
- Newell, P.B. (1995). Perspectives on privacy. *Journal of Environmental Psychology*. 15 (1995), pp. 87-104
- Öğüt S. (2010). *Pornografi ve Tesettür: Egemenliğin İki Diferansiyeli*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özgülven, İ. E. (2007). *Bireyi Tanıma Teknikleri*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Pedersen, D. M. (1997). Psychology of Functions of Privacy. *Journal of Enviromental Psychology*, 17, 147-156.
- Sayar, K. (2007). *Ruhun Labirentleri*. İstanbul: Karakalem.
- Tangney, JP.(1995). Shame and Guilt in interpersonal relationship. In J.P. Tangney ve K.W. Fischer (Eds), *Self-Conscious Emotions: The psychology of shame, guilt, embrassment, and pride*. New York: The Guildford Press.
- Trepte, S., & Reinecke, L. (2011). *The social web as a shelter for privacy and authentic living*. In S. Trepte, & L. Reinecke (Eds.), *Privacy online: Perspectives on privacy and self-disclosure in the social web* (pp. 61e73). Berlin, Germany: Springer.
- Yavuzer, H. (2000). *Okul Çağı Çocuđu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TDK, Genel Türkçe Sözlük, Mahremiyet Md.
- Westin, A. (1967). *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum.
- Woo, J. (2006). The Right Not to be Identified: Privacy and Anonymity in The Interactive Media Environment, *New Media & Society*, (8), 949-967. Sage Publications.
- Zheng, X. & Berry, J. W. (1991). Psychological adaptation Court attachment of Chinese sojourners in Canada. *International Journal of Psychology*, 26, 451-470